

gnatus и да је баш он први позван овом одредбом на интестатско наслеђе. На овакав закључак указује Помпонијев фрагмент у D, 38, 16, 12 (35) (који, као што је истакао Леви-Брил, несумњиво потиче из времена далеко старијег од Помпанија и Квинта Муџија): ако су правници осетили потребу да у једном моменту подвуку да је *filius proximus adgnatus paterfamilias-a*, то значи да у једном времену није било тако и да то није природно и нормално.

Драгомир Стојчевић

СОЦИЈАЛИЗАМ И ДРЖАВА

Питања у вези са социјализмом и државом толико су бројна и сложена да се не могу ни издалека сва ни поменути, акамоли исцрпсти у једном чланку. Зато ћемо се ограничити само на неколико основних питања: анархистички нихилизам, етатизам разних социјалистичких школа, марксистички став о држави, југословенско искуство одумирања државе и критика овог искуства у социјалистичким земљама.

I. Разне социјалистичке школе су, током историје, заузимале врло различите ставове према питању државе (и права, тесно везаног за државу). То је сасвим разумљиво с обзиром на различите историске услове у којима су се социјалистичке теорије развијале. Ови ставови иду од потпуног порицања државе, која се сматра апсолутним злом, до тако рећи обожавања државе, схваћене као свемоћни стваралац социјализма.

Маколико се ова схватања о улози државе у социјалистичким теоријама јако разликовала, ипак из свих њих излази као несумњиво да је за социјализам, тако рећи од самог његовог настанка, држава један од основних проблема и да се он њоме бави непрекидно. Већ Платон, који (у извесном смислу барем, иако врло ограниченом) може бити сматран социјалистом утопистом, чврсто је везао проблем државе за проблем социјализма, и отад па до данас ти проблеми су остали повезани. Узрок овом тесном повезивању је несумњиво у томе што се увек сматрало да је социјализам такав друштвени поредак који треба да буде изграђен сходно људском разуму и свесном и слободном делатношћу људи, а не да се стихиски развије. Држава, пак, као најмоћнија људска организација, несумњиво стоји у средишту сваке свесне организоване друштвене делатности, па било да је реч да се она из те делатности отстрани, из овог или оног разлога, или, напротив, да буде основни покретач делатности. У оба случаја држава је основни проблем.

Отуд је лако увидети да, упоређена с буржоаском теоријом, социјалистичка теорија поклања много више пажње држави. Буржоаска теорија је државу схватила вишемање као неизбежну стихиску друштвену појаву и само је покушала да је донекле прилагоди друштвеним потребама. Социјалистичка теорија је, напротив, проблем државе поставила у његовој много дуб-

(35) „*Filius patri proximus adgnatus est*“.

љој суштини, идући до њених последњих друштвених узрока. Стога ће проблем државе за њу остати актуелан све до потпуне изградње комунизма. Оштре разлике између разних социјалистичких теорија у том погледу и још оштрије расправе о томе само су доказ велике важности овог питања за социјализам.

Разуме се, проблем државе у социјализму се данас много друкчије поставља него још донедавно — социјалистичка изградња у многим земљама донела је велико искуство у том погледу. Недостатак многих социјалистичких теорија данас лежи управо у томе што ово искуство недовољно узимају у обзир. Несумњиво је, међутим, да, на крају крајева, искуство мора постати врховно мерило оцене вредности теорија и зато се треба надати да ће се, његовим уважавањем, најзад ипак постићи сагласност, бар у основним питањима.

II. Један пол социјалистичких теорија о држави претставља анархизам. Анархистичка теорија има много нијанси, у чије се излагање овде, наравно, не може улазити, али је за све њих битна једна основна мисао: наиме, да је држава апсолутно зло за људско друштво, да је она извор ropства и експлоатације, да је оруђе насиља и угњетавања и, најзад, да је, као таква, извор кварења човека као бића које се одликује од остале природе управо својим моралним особинама. Држава је, по овом мишљењу, зло које је по својим последицама скоро једнако приватној својини. Стога анархизам придаје исто толико значаја уништењу државе као и уништењу приватне својине. Држава — и то је најкарактеристичније за анархизам — треба да буде радикално отклоњена из друштва. Чим анархисти дођу на власт, они треба да униште државу. Иако изгледа да постоји, по мишљењу анархиста овде нема никакве противречности: долазак анархиста на власт уствари и није долазак на власт у правом смислу речи — њихов долазак на власт се управо састоји у рушењу старе власти и спречавању стварања било какве нове државне власти. Друштво које анархисти треба да створе својом револуцијом јесте друштво потпуно слободних људи, у коме никакве власти и неће бити, где ће сви друштвени односи почивати на потпуно слободној сагласности свих.

Разуме се, овако богату школу као што је анархистичка, у којој је толико писаца развијало често веома различите мисли, тешко је свести на ово неколико упрошћених тврђења. Треба водити рачуна да је и међу анархистима било више или мање реалистичких мислилаца. Ово је особито случај с Бакуњином. Стварност је таква снага да су ови мислиоци морали о њој водити рачуна и признати потребу опрезности против контрареволуционарних снага после револуције. А ово, опет, доводи до више мање отвореног признања нужности постојања нечег што личи на државу и у анархистичком, слободном друштву. Зато се за анархистичку теорију углавном може рећи да је улепшавала стварност и више пажње полагала на доследно извођење једног начела него на могућност његове практичне примене.

Друштвена пракса је анархизам потпуно осудила и на томе се не треба даље задржавати. Критику анархистичког схватања дала је историја —

најнеумољивији критичар. Оно је нереално. Али, и у анархизму има мисли које нису за одбацавање. Особито ваља ценити анархистичку критику државе. Она се не може усвојити у својој суштини, али је анархизам показао многе рђаве стране државе које несумњиво постоје и против којих се треба борити. Анархистичка осуда државе уопште, на метафизички начин, као потпуног зла, сличног апокалиптичком злу, неоправдана је. Држава је, као и све у друштву, историска појава, па ни она није ни апсолутно зло ни апсолутно добро. Све зависи од историског тренутка о коме је реч. Држава је у извесним историским периодима напредна, у другим назадна, у једним — добро, у другим — зло.

Ако, дакле, не можемо прихватити потпуно одбацавање и осуду државе коју проповеда анархизам, ипак треба да водимо рачуна о позитивним елементима анархистичке критике државе. Анархизам нарочито подвлачи да државна власт квари људе који је држе, прво, и да понижава оне који јој се потчињавају, друго. И једно и друго је несумњиво у знатној мери тачно. Кварење људи на власти — мисао која се појављује откако држава постоји — несумњива је чињеница и против ње треба предузимати разне мере које је демократска пракса утврдила. Понижавање човека употребом физичког насиља такође је значајна негативна чињеница која онемогућава пун морални развој човека и његову одговорност као слободног бића.

Но, важнији од ових елемената такорећи моралне осуде државе у анархистичкој критици јесу организационо-технички елементи државе које анархизам подвргава критици. Централно место овде заузима критика бирократије као зла неизбежно везаног уз сваку државу. Анархизам је особито снажно подвукао да, и поред свих демократских мера, бирократизам остаје догод постоји држава и да зато остаје и задатак борбе против њега. Овај део анархистичке критике је веома важан, јер се управо у социјалистичким земљама појављују тенденције да се државна организација сматра савршеном, да се фетишизира. Анархизам овде има знатне заслуге. Можда нема писца који је тако оштро критиковао бирократизам као што је то чинио Михаил Бакуњин, и поред свих претераности у том правцу.

Анархистичка критика бирократизма открила је много његових негативних страна, па и ако одбацимо анархизам у целини, треба да усвојимо неке од важних резултата ове његове критике. Анархисти свакако претерују кад сматрају да је бирократизам толико велико зло да потпуно квари сваку државу, и то државу у целини, тако да услед тога ниједна држава не може бити прихваћена, па ни социјалистичка. Међутим, чак и с бирократизмом, држава је нужна друштву током целог једног значајног историског периода, а она је нужна и радничкој класи такође — све до потпуног комунизма. Анархисти нису анализирали функције које треба да испуни социјалистичка држава, па се за њих сасвим може рећи да с прљавом водом избацују и дете из корита. Али, усвајајући нужност социјалистичке државе, треба заиста све учинити да се избегне бирократизам који су анархисти тако оправдано критиковали.

III. Ако је теорија социјализма без државе углавном мишљење искључиво анархиста, теорија о држави као главном градитељу социјализма

схватање је већег броја најразноврснијих социјалистичких школа мишљења, које се не могу све ни набројати, акамоли изложити. Полазећи од немачких „катедарских социјалиста“, за које се, с нешто карикирања, може рећи да су мислили како се социјализам може најбоље изградити добро промишљеним одлукама пруских министара, богомадних носилаца власти, па све до лабуриста и чак превише горљивих бирократа стаљинске епохе, преко разних социјал-демократских теоретичара, — сви ти разни токови мисли тежили су социјалистичком панетатизму. Свим овим тако различитим теоријама, одразима разних времена, средина и друштвених снага које су тежиле социјализму, заједничко је у овом погледу једно — оне немају веру у масе, у њихову спонтану делатност, па чак ни у друштвене слободне, непринудне организације. Да би се створио социјализам, битан чинилац је држава, која се по потреби, разуме се, служи и насиљем. Свака теорија даје друкчије образложење ове основне мисли и друкчије је развија, али све полазе од те исте мисли.

Енглески лабуризам нема неку своју чврсто изграђену и систематску теорију о изградњи социјализма и о улози државе у томе. Разни писци у лабуристичком покрету заузимају различите ставове, а оно што се може сматрати званичном лабуристичком политичком теоријом носи потпуно емпиристички и еклектички карактер и заснива се више на извесним практичним искуствима у руковођењу радничким покретом, пре свега путем синдиката, него на теориски продубљеним анализама. То, уосталом, сасвим одговара енглеском карактеру. Сасвим уопштено се може, међутим, рећи да лабуризам — особито у својој владавинској пракси — сматра државу сталним и најважнијим чиниоцем социјалистичког друштва. Држава организује социјалистичку привреду на релативно чврст начин. За лабуристичку владавинску праксу особито је карактеристично бирократско руковођење национализованим привредним гранама — дакле, етатизам у најчистијем облику.

Додуше, има и међу лабуристичким писцима занимљивих гледишта о ограничењу улоге државе у социјализму. Најзанимљивије је оно гледиште које потиче од Вебових, по коме друштво треба организовати у две посебне организације најопштијег карактера, од којих би се једна бавила управљањем привредом, а друга би имала чисто политички карактер класичне државе — одржавала би ред и мир путем насиља. Економска друштвена организација би, разуме се, била ненасилна, — дакле, не би имала државни карактер.

Слично гледиште, само далеко доследније изграђено, заступа и познати француски социолог руског порекла, Жорж Гурвич. Гурвич је нарочито покушавао да одреди тачне границе надлежности оне организације која би, располажући монополом за физичко насиље, била у основи садања држава, од других организација, које таквим монополом не би располагале.

Овде је непогрешно улазити у подробности овог и других сличних покушаја. Треба, међутим, јасно подвући да је управо најтежи проблем како, наиме, одржавати односе између ових различитих организација, које све обухватају друштво у његовом пуном обиму, иако у различитим областима. Јер, маколико надлежности биле јасно одвојене, ипак је немогуће да се

оне не преплићу и да се тако не изазивају неспоразуми и сукоби између ових организација.

Ова гледишта су свакако врло занимљива за социјализам и за проблем одумирања државе, јер указују на могућност и потребу постојања разних друштвених недржавних, а ипак општих организација. Њих треба свакако брижљиво проучавати, и евентуално извући извесне закључке у погледу практичне примене.

Међутим, неизвесно од ових теориских схватања, остаје тачно да је лабуристичка као и остала социјал-демократска пракса на Западу карактерисана етатизмом. Најпре, овде држава сама изводи једну врсту парламентарне револуције, ако се тако може рећи, јер она законитим средствима, парламентарним путем доводи радничку странку на власт. Затим, национализације и све друге мере у привреди и осталим областима не само да изводи држава, него, како смо рекли, она држи и даље све у својим рукама: и привредна предузећа, и остале друштвене службе, све то остаје у рукама државе. Лабуризам у својој пракси није пошао за неким својим теоретичарима и није одвојно ове државне функције од класичне полицијске државе. Класични државни апарат, створен првенствено за политичке и полицијске функције, с парламентом на челу, врши и нове функције. Ово доводи до стварања моћне и скоро неодговорне бирократије, која стварно управља иза леђа министара, који одговарају парламенту за оно што не чине сами, и на шта, уствари, могу врло мало да утичу. Радне масе су бачене потпуно у позадину, и могу се изразити само једанпут у четири или пет година, на изборима.

Оваква пракса лабуризма довела је и до неуспеха у политици и до оправданих критика у теориском погледу. Оваквим, чисто државним социјализмом масе нису осетиле никакво стварно побољшање свог положаја, а отуђеност човека од економских средстава пре свега остала је и даље потпуна. Услед тога се и лабуристички, као и остали социјалдемократски покрети данас налазе у кризи. Тренутно, у овој кризи преовлађују снаге које и даље остају за етатизам. Но, несумњиво је да ће после ове кризе доћи до новог теориског развоја.

На социјал-демократске покрете у другим земљама Запада нема потребе посебно се освртати: рекли смо да су њихови основни ставови у овом погледу исти с лабуристичким. Ово посебно важи за немачки социјал-демократски покрет, који у последње време све више подвлачи овакве ставове, идући све више удесно. То исто важи и за скандинавске такве покрете, где социјал-демократи имају дугу владавинску праксу, дужу од лабуристичке. И та је пракса потпуно етатистичка. Парламентарна пасивна демократија сматра се довољном за изградњу социјализма.

Најзад, међу марксистичким социјалистима чиста стаљинистичка варијанта одликује се такође претераним подвлачењем улоге државе у изградњи социјализма, како у теорији тако и нарочито у пракси. Она је код нас довољно позната да би се на њој било потребно дуже задржавати. Свакако је тачно да је она производ специфичних тешких совјетских прилика после револуције и да су њени ствараоци занемарили ову специфичност, сматрајући да је реч о општој појави.

IV. Марксистички став према држави добро је познат, бар у теорији. Тај став се може обележити као нека врста средине између два наведена крајња става — анархистичког, који потпуно пориче државу, и социјал-демократског, који је апсолутизира. Марксизам не сматра, као анархизам, да после рушења буржоаске државе не треба изградити никакву социјалистичку државу, али он не сматра ни, као социјал-демократија, да стара буржоаска државна организација може бити просто пренета у руке радничке класе и да може бесконачно постојати као таква. Укратко, социјализму је потребна држава, али та држава мора бити сасвим различита од буржоаске, она мора бити демократизована до највише мере и на нов начин, с радним масама активно умешаним у њен свакидањи живот, тако да она почиње одумирати одмах после социјалистичке револуције, да би потпуно ишчезла при прелазу из социјализма у комунизам.

Нема никакве сумње да је овај марксистички став, ослањајући се на дух учења Маркса и Енгелса, најбоље изложио Лењин у свом делу *Држава и револуција*. Суштина његовог схватања изнета је у његовим добро познатим речима: „Пролетаријату је потребна држава — то знаваљају сви опортунисти, социјал-шовинисти и кауцкајанци, уверавајући да је такво Марксово учење, а „заборављајући“ да додају да је, по Марксу, прво, пролетаријату потребна само држава која одумире, тј. која је тако уређена да би одмах могла да одумире и да мора да одумире. И, друго, трудбеницима је потребна „држава“, „то јест пролетаријат организован као владајућа класа“.

Овде Лењин подвлачи две битне тачке марксистичког схватања социјалистичке, пролетерске државе: 1^о та држава треба одмах да почне одумирати, иако процес одумирања траје врло дуго; 2^о социјалистичка држава треба да буде организована на потпуно нов демократски начин — сама радничка класа треба да се непосредно организује као држава, тј. она као маса, као целина организованих трудбеника, треба да буде активна као држава, у својству државе. Другим речима, држава не треба да буде нешто одвојено од радничке класе, радничка класа сама треба да буде држава. Ово је веома дубока и далекосежна Лењинова мисао, која се потпуно извитоперава ако се ово поистовећивање државе и радничке класе схвати као остварљиво путем обичне претставничке демократије.

Уколико ова два услова нису испуњена, добија се једна квазивечна, бирократска држава, која се окреће против пролетаријата уместо да буде његово послушно оруђе. Лењин и то изрично каже „Док не дође „виша“ фаза комунизма, социјалисти захтевају најстрожу контролу од стране друштва и од стране државе над мером рада и потрошње, али ова контрола нужно мора почети експропријацијом капиталиста, радничком контролом над капиталистима, и њу не треба да врши бирократска држава него држава оружаних радника“.

Дакле, за марксисте, социјалистичка држава је једна прелазна држава, држава у процесу одумирања, држава која у исто време и јесте и није држава — једна противречна појава, као и све прелазне појаве. С једне стране, социјализму, радничкој класи, држава је потребна; с друге стране, та држава није права држава, то је држава у одумирању.

Овде се постављају два основна питања с изузетном актуелношћу за социјалистичку државну праксу данас. Прво, питање тачног одређивања појма одумирања социјалистичке државе и начина на који та појава треба да се одигра, у којим етапама и којим средствима. Друго, проблем организације социјалистичке државе, што је, уствари, само друга, или практична страна првог проблема — њеног одумирања. Ту се постављају многа потпитања, као: однос према буржоаској држави, коју социјалистичка држава треба да замени — да ли та држава треба да буде одмах срушена, једном револуцијом у пуном смислу речи, тј. насилном, или се та револуција може извести и мирним путем, дуготрајним процесом, без непосредне употребе насиља и путем уставних средстава; како организовати социјалистичку државу да би се обезбедило да њен стварни господар буде радничка класа а не бирократија, итд.

Треба јасно рећи да оба ова питања, као и толика друга такође, не могу бити решена чистом теоријом — њих може решити само пракса изградње социјализма и социјалистичке државе. Међутим, још у време кад је Лењин писао *Државу и револуцију*, ова пракса је била веома недовољна. Ипак, он је видео основни правац за решење проблема: облици решења морају бити различити, чак веома различити, у зависности од посебних услова сваке поједине земље, али суштина решења мора бити у одумирању државе. Према томе, остаје свакој социјалистичкој држави да сама одреди и облик, и начин, и брзину свог одумирања. Практика је ово Лењиново тврђење потврдила и пружила богатство конкретних различитих решења. Ова решења су вишемање обрађена и у новим теориским делима, тако да је данас много лакше говорити о поменутих питањима.

У учењу класика марксизма о социјалистичкој држави постоји још једна веома важна ствар, на коју треба скренути пажњу. Наиме, управљање привредом, том материјалном друштвеном основом, несумњиво је једна од основних ствари у сваком социјалистичком друштву. Питање је да ли привредом треба да управља социјалистичка држава или радничка класа сама, непосредно. Од одговора на ово питање зависи и суштина схватања самог одумирања државе. Јер, ако социјалистичка држава треба да управља привредом, онда она уствари и не може одумирати, пошто је управљање привредом стална делатност. Одговор на ово питање дао је Енгелс у свом познатом ставу: „Први акт у коме држава заиста иступа као претставник целокупног друштва — преузимање у своје власништво средстава за производњу у име друштва — уједно је и њен последњи самостални акт као државе. Мешање државне власти у друштвене односе постаје изlišно у једној области за другом, и онда само по себи престаје. Наместо владавине над људима долази управљање стварима и руковођење процесом производње. Држава се не „укида“, она одумире.“

На тај начин, по Енгелсу, управљање привредом, узимање средстава за производњу у име друштва, иако је први самосталан чин државе, уједно је и њен последњи такав чин. Оно што је, наиме, држава учинила у име друштва довољно је за њен самосталан живот, управо у томе и јесте тај живот — она одмах после тога мора почети одумирати, не сме водити никакав самосталан живот: она мора та средства пренети на само дру-

штво, које отсад иступа самостално, без потребе да држава иступа у име њега. Преносећи управљање привредом на друштво, држава има све мање задатака и она ишчезава. Уместо политичких процеса, којима је руководила држава као посебна сила изнад друштва, остају само технички процеси, за чије руковођење таква сила није потребна; другим речима (и Енгелс овде потврђује стару Сен-Симонову мисао), уместо владања људима долази управљање стварима. Држава као владајућа политичка сила нестаје заједно с политичким процесима, а остаје само чисто друштвена организација, без монопола физичког насиља, које је непотребно, с одговарајућим техничким средствима за руковођење техничким процесима. Ова друштвена организација истоветна је са самим друштвом, она се не уздиже изнад њега, као држава, која располаже монополом за насиље.

На овај начин је Енгелс утврдио конкретну садржину појма одумирања социјалистичке државе. Тако се ова његова мисао уклапа у основе марксистичког схватања социјалистичке државе, претстављајући у неку руку њену главну садржину. Разуме се, начин и брзина преношења ових економских функција социјалистичке државе на друштво морају бити веома различити, према конкретним околностима. Али је битно да се сама суштина ствари — преношење економских функција с државе на друштво — мора остварити, јер без тога нема ни одумирања државе.

Одавде се може јасно видети основ марксистичког схватања социјалистичке државе. Ова држава као таква, тј. као апарат за насиље у ужем смислу, нужна је радничкој класи за извршење одређених задатака, као што су експропријација капиталиста и одбрана од контрареволуционарних снага. Но, чим су ови задаци извршени, држава почиње да одумире, јер више нема никаквих задатака, односно она одумире у мери у којој њени задаци ишчезавају. Брзина тог одумирања је, рекосмо, различита. Битно је да држава као апарат за принуду мора неког принуђивати. Ко је тај неко ако капиталиста и контрареволуционара више нема? То не може бити радничка класа сама. Зато суштина државе одумире. Остаје, додуше, још извесна принуда у оквиру саме радничке класе, ради обезбеђења социјалистичких начела мере рада и мере расподеле, о чему је особито говорио Маркс у *Критици Готског програма*. Али сукоби око остварења ових начела су далеко блажи него класни сукоби између капиталиста и радника и с развојем социјализма они постају све малобројнији и све блажи. У мери у којој се ти сукоби смањују и ублажују, и социјалистичка држава одумире. Одумирући као организација за насиље, држава се самим тим претвара у слободну друштвену организацију, која се све више поистовећује с друштвом, делујући на основу слободног споразума чланова друштвене целине. Тако се добија слободно друштво, без принуде, јер је ова непотребна — држава је одумрла, остала је слободна друштвена организација.

Ову тачку треба особито подвући: држава, додуше, одумире, али то не значи да друштво остаје без икакве централне организације, која мора водити низ друштвених општих послова. У многим расправама око одумирања државе постоји уствари непоразум управо око ове тачке, јер се сматра да присталице тзв. одумирања поричу потребу постојања и такве, сло-

бодне централне друштвене организације. То, међутим, није тачно. И управо држава, одумирући, постаје таква слободна организација.

V. Југословенско искуство је потпуно потврдило марксистичко схватање социјалистичке државе. У развоју југословенске државе треба разликовати, у том погледу, две етапе. У првој фази, одмах непосредно после политичке револуције, требало је извршити и економску револуцију — експроприсати капиталисте и поставити основе социјалистичке привреде и друштва уопште. То је фаза у којој се може рећи да је југословенска социјалистичка држава вршила свој први и уједно и последњи самостални чин као држава, у Енгелсовом смислу. У тој првој етапи, која је трајала до 1950, држава је била веома јака. Друкчије, она и не би могла извршити своје задатке. Држава је имала огроман број послова, које је вршила преко великог, бројног и моћног, у знатној мери бирократизованог апарата.

Но, ако је ова прва етапа показала да је радничкој класи потребна држава, она је исто тако показала тачност и другог дела ове тезе — наиме, да је њој потребна само држава која одумири. Јер, јачање државе је испољило њену јасну тежњу ка бирократизацији, ка одвајању од радничке класе, ка претварању из оруђа и слуге у господара ове класе. Значај југословенског искуства и истинска величина учињеног дела на основу тог искуства леже управо у томе што је откривена опасност бирократизације, што је у пракси потврђена нужност да социјалистичка држава мора одумирати ако неће да се бирократизира и што је то одумирање и стварно ефикасно започето.

Тако је почела друга етапа, која траје и сада. Она је почела конкретно увођењем радничког самоуправљања, а продужила се даље увођењем комуналног самоуправног система, друштвеног управљања и произвођачког претставништва у претставничким телима. Ова етапа је још увек у пуном и бурном току, нако се може рећи да су поменуте главне мере добиле у основи своје релативно трајне облике и да се у непосредној будућности не могу очекивати неке крупније промене.

Ова друга етапа је била не само нужна него и стварно могућна у датом тренутку. Јер, не само да су у том тренутку били већ остварени задаци за које је била нужна јака држава, него су и свест и искуство радничке класе и радног народа, преко разних облика њиховог учешћа у друштвеним пословима, били довољно порасли да би се један део послова са стручног државног бирократског апарата могао пренети на органе самих радних маса, састављене непосредно из самих радних људи, произвођача. Власт која би била пренета на масе које су још неспособне да је врше ишла би само на њихову сопствену штету. А овакво прерано уживање власти морало би довести само до много већег корака уназад и до појачања бирократизације. То је оно што је било избегнуто у Југославији поступним, смелим, али остварљивим преношењем власти на радне масе.

Увођењем радничког самоуправљања радници из основа мењају свој положај, најпре економски, а затим политички, друштвени, морални итд. Маколикo револуционарна социјалистичка држава, изишла из ватре револуције, била пролетерска и социјалистичка по својим кадровима, она ипак

мора да се у знатној мери ослони на стручан, бирократски елемент. Што је најгоре, и сами политички кадрови, заузети стално бригом о целини, удаљени својим свакодневним послом од живих радних људи на њиховим радним местима, почињу да се професионализују и бирократизују. Они почињу схватати социјализам као неки апстрактан циљ, сам себи довољан, узвишен, величанствен, коме треба све жртвовати, па и обичну „ситну“ људску срећу и благостање обичних, садашњих радних људи. Интереси изградње социјализма постају интересима неких посебних, узвишених, апстрактних људи, а не интереси живих, стварних људи, који стварно раде. У исто време, и неосетно, интереси бирократизованих кадрова почињу да се у њиховим очима претстављају као интереси друштва и да се супротстављају стварним интересима радних маса. Господарећи вишком производа и управљајући непосредно, на основу државне силе, привредом и људима, бирократи почињу замишљати да су непогрешни. Они се све више осамостаљују у односу на своју класу. Потчињени оваквој власти, у којој учествују само посредно, радници не осећају велику разлику између свог положаја у капитализму и овог новог, они не осећају да су сами своји сопствени господари, господари производа свог рада.

Доласком радничког самоуправљања све се то из основа мења. Највећи део националног дохотка стоји под непосредном влашћу радничких органа у предузећима или у самоуправним јединицама — комунама — где радници такође врло непосредно учествују у власти. На тај начин радници добијају могућност да сами одлучују о свом економском положају и о развоју свог предузећа и привреде у целини. Они почињу да се осећају господарима на своме, а држава и њена бирократија долазе на место које им припада — место корисног оруђа радничке класе. Људски рад, који је био отуђен, поново се враћа раднику, а тим и осећање његовог људског достојанства, осећање слободе итд.

У исто време, на основу новог економског положаја и овлашћења да управљају, радници се у самој пракси управљања све више оспособљавају за даље, проширене надлежности — они се поступно дижу на висину бирократа, да би остварили чувену Лењинову мисао да сваки буде помало бирократа како не би нико био бирократа. Подела рада на управљачки и произвођачки, која је довела, у далекој прошлости, до државе, почиње да се укида овим поновним спајањем произвођачког рада са самоуправљањем производњом. Врши се огромна, највећа друштвена, стварна револуција, мењањем самих људи, на основу измењених друштвених односа међу њима.

Одумирање државе у Југославији, које је довело до ових резултата, очигледан је доказ да се социјализам не састоји само из повећања производње него из и ослабајања људи, произвођача, из увођења нових, људскијих односа међу њима. Усталом, дубока криза социјал-демократских радничких покрета, коју смо поменули, само је потврда ове исте чињенице. Човек није само машина за потрошњу одређене количине материјалних добара — он је и посебно биће, личност, која има низ моралних потреба и захтева и која не може без слободе и достојанства.

Овде није потребно подробно описивати процес одумирања државе који је започео увођењем радничког самоуправљања. Ово самоуправљање је

добило своју релативно завршену форму стављањем на потпуно слободно располагање радничким самоуправним органима целокупног дохотка предузећа после издвајања дела друштва за његове опште потребе. Радници сад одлучују како о својој заради тако и о инвестицијама и о свему осталом. С друге стране, само увођење и стално проширење радничког самоуправљања учинило је нужним смањење државне надлежности и у свим осталим областима друштвеног живота: у просвети, култури, здравственој и другим друштвеним службама, — у све те области се уводи друштвено самоуправљање. Подруштвљавање и демократизација друштвене основе — привреде — нужно је изазвала и подруштвљавање и демократизацију свих осталих друштвених служби. Сличан процес се одиграо и у области пољопривреде — земљорадничке задруге су постале потпуно слободне организације, а у њима управљају њихови чланови по истим начелима као што радници управљају у својим предузећима. Најзад, све је ово нужно довело до великог развоја самоуправе, чији се облик уобичајено назива комуналним системом, као и до дубоког демократског преображаја саме државе. Најзначајнији облици ове демократизације јесу увођење тзв. скупштинског система власти, с једне, и произвођачког претставништва у претставничка тела, у облику већа произвођача, с друге стране. Увођење већа произвођача, иако изазвано посебним југословенским условима — малобројношћу радничке класе —, ипак изгледа природно проширење самог начела произвођачког самоуправљања радника у предузећима и пољопривредника у задругама. За већа произвођача је битан њихов непосредно антибијрократски карактер — чланом ових већа може бити само лице које непосредно учествује у производњи; с губитком тог својства, оно губи и свој мандат у већу.

Већа произвођача су уведена и у најситнија претставничка тела, у општинске народне одборе. Тиме су општине у знатној мери почеле прерастати из органа државне власти у слободне друштвене организације удружених произвођача једне територије. Кад се узме у обзир велико проширење надлежности општина, онда се може стећи јасна слика смањења државне надлежности. Тако се и комунални систем не показује само као облик децентрализације државе него и као прави облик њеног одумирања.

Разуме се, држава задржава још увек доста надлежности, нарочито у вези са спољном политиком, одбраном и усклађивањем целокупног тока друштвеног живот. То је, уосталом, нужно. Но, и те њене функције су, у новој друштвеној средини, веома демократизоване.

Разуме се, слика која је изнета показује само основне елементе и начела развоја. Она је превисше упрошћена. У њој нису изнете тешкоће на које се наилази на овом путу и којих, наравно, нема мало.

Но, битно је да се овај пут одумирања, бар за југословенске прилике, показао у основи добрим, да је друштво у његовом оквиру нашло своју нову равнотежу и да су резултати у свим областима врло повољни. Благостање је порасло, а социјализам је учвршћен.

VI. Против овакве праксе одумирања државе у Југославији јавиле су се бројне и врло оштре критике у другим социјалистичким земљама.

Остављајући по страни дневнополитичка питања и тражећи оно што у тим критикама може да има извесну трајнију вредност, изгледа да се можемо зауставити на две тачке.

Прва се састоји у томе што се многе критике заснивају на једном основном неспоразуму. Наиме, нема никакве сумње да и за критичаре Југославије важи као нужност да социјалистичка држава, која се као таква одликује такође апаратом за насиље, мора током свог постојања да се све више демократизује, тј. да се све више поистовећује с друштвом, да све потпуније изражава вољу маса. Овај процес демократизације социјалистичке државе, који је један исти и по схватању у Југославији и по схватању њених критичара, карактерише се, међутим, на два различита начина. У Југославији се он сматра процесом одумирања државе, јер, демократизујући се све потпуније, социјалистичка држава се уствари све више поклапа с друштвом, поступно ишчезавајући у њему. У осталим социјалистичким земљама се, напротив, овај процес сматра јачањем државе, јер се под јачањем државе подразумева све потпуније испуњавање њених одлука од стране маса, са све мање употребе насиља. Као што се види, дакле, реч је о неспоразуму. Заиста је тачно да је процес демократизације истовремено и процес одумирања и процес јачања државе, ако се под одумирањем и јачањем схвати оно што смо казали. Тако је одумирање истовремено и јачање државе у одређеном смислу, и обрнуто. Ту нема никакве противречности, па и никакве основе за стварно размимоилажење. Овде између југословенског гледишта и гледишта његових критичара нема никакве стварне разлике.

Друга важна тачка се односи на стварни неспоразум. Стварни неспоразум постоји кад је реч о средствима, облицима и брзини те демократизације која се схвата на двострук начин. Кратко речено, и врло уопштено, критичари југословенске праксе сматрају да процес демократизације, особито путем преношења извесних важних делатности државе, пре свега економских, на слободне друштвене органе, иде у Југославији сувише брзо. По њиховом мишљењу, он мора ићи спорије, а треба првенствено да се састоји у демократизацији државног апарата у ужем смислу, а не у преношењу државних функција на слободне друштвене органе.

Како се види, стварна разлика није начелне природе него практичне — како и којом брзином извести демократизацију, односно одумирање државе. Оваква разлика не треба да буде разлог за уношење жучности у расправљање. У погледу саме разлике, може се рећи да је овде тешко одговорити теориски на питање које се поставља. Практика треба да пресуди о средствима и брзини одумирања. Мора се свакако наћи такав облик одумирања који ће спречити бирократизацију, а обезбедити извршење свих важних државних функција. Југословенско искуство, за југословенске прилике, показује да је такав облик углавном нађен. На свакој социјалистичкој земљи је да тражи облик који јој одговара.

Ако се посматра развој у Совјетском Савезу и другим социјалистичким земљама после XXI Конгреса КП СССР, може се запазити да се и тамо врши извесно преношење државних делатности на друштвене органе. Тако је Хрушчов изјавио да треба пренети на друштвене организације

извесне друштвене службе које је досад вршила држава, као што су разне културне службе, здравствене, физичке културе, па чак и извесне службе одржања реда. Исто тако је извршена значајна децентрализација, особито у руковођењу привредом. Додуше, истовремено с тим се тврди да то не значи слабљење него јачање социјалистичке државе. Али, ту већ почиње поменути термилошки неспоразум...

Може се стога закључити да социјалистичке земље, које своју изградњу социјализма заснивају на марксистичком учењу, и поред извесних, често врло важних разлика, ипак у начелу имају исто гледиште на улогу државе у социјализму.

Др. Рад Д. Лукић

СОЦИЈАЛНОПОЛИТИЧКА И СОЦИЈАЛНОПРАВНА ДОКТРИНА КАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ

Социјална политика има за циљ да одговарајућим методама и средствима обезбеди услове за живот и напредовање у животу оним лицима која без своје кривице нису у могућности, стално или привремено, да својим средствима и својим радом сами себи те услове остваре. Због тога је социјална политика у различитим земљама, код различитих народа, нарочито у различитим историским епохама друштвеноекономског развитака, нужно различита. Врсте социјалних проблема, врсте социјалних потреба, квантитет, квалитет и структура тих потреба која је социјална политика позвана да задовољи варирају од једног народа до другог, од једне епохе до друге, од једног друштвеног система до другог, у зависности од степена друштвеног, економског, политичког, културног и другог развитака. Због тога се и у пракси социјалне политике, тј. у социјалној заштити, њени остваривачи руководе различитим доктринама, учењима, принципима. У којој је мери, при таквом стању ствари, корисно излагати таква социјалнополитичка учења, принципе, доктрине? Уверени да је проучавање различитих социјалнополитичких доктрина корисно без обзира да ли се из њих могу извући посредне или непосредне поуке за практични рад у будућности, покушаћемо да изнесемо социјалнополитичку доктрину католичке цркве онакву како се она развијала од времена појаве хришћанства (тј. класичну социјалнополитичку доктрину католичке цркве), до савремене тзв. нове социјалнополитичке доктрине католичке цркве.

Под појмом социјалнополитичке доктрине овде подразумевамо учење о принципима, циљевима, средствима, методама и облицима социјалне акције у области социјалне заштите у ширем смислу речи. То, дакле, не мора да буде научно схватање и учење, јер сам појам учење, доктрине, садржи у себи елементе „недоказане истине“. Доктрина је, међутим, ипак блиска научном схватању или би бар требало да буде. Свака, па и социјалнополитичка доктрина садржи због тога: 1) филозофско учење као своју базу, 2) циљеве које жели постићи и 3) средства којима се ови циљеви желе постићи.